

Kenyeres Attila Zoltán: A dokumentumfilmekből történő tanulás szerepe a kulturális közfoglalkoztatottak televíziós aktivitásaiban

Bevezetés

A tömegkommunikációs eszközök, és azokon belül a televízió tanulásban betöltött szerepét vizsgáló szakirodalom nagy részében egyetértés van abban, hogy a televízió tanulási eszköznek számít a befogadók számára. A szerzők egy jelentős csoportja szerint a tömegmédia – benne a televízió is – szignifikáns oktató és ismeretterjesztő funkcióval rendelkezik. Campeanu szerint a tömegkommunikáció legáltalánosabb funkciói: az informálás, az oktatás és a szórakoztatás (Campeanu 1974). Az UNESCO 1980-ban kiadott, úgynevezett MacBride jelentése is az oktatási potenciálban látja a média egyik legfontosabb szerepét. Korábban szinte kizárólag az iskolák és a tanárok jelentették a megbízható tudás forrását, ez azonban a tömegkommunikációs eszközök megjelenésével megváltozott. A jelentés szerint az audiovizuális eszközök új horizontot eredményeztek az oktatás és a kommunikáció relációjában, kiszélesítve az „oktatási környezetet”, miközben a formális oktatási intézmények monopóliuma csökken. Hangsúlyozza, hogy nehezen letagadható a média oktató hatása még a nem kifejezetten oktatási célú adások esetén is. Elkülöníti a formális (iskolarendszerű képzésben használatos) és az informális (farmereknek, felnőtteknek, technológiai ismeretek hiányában szenvedőknek) szóló oktatási célú műsorokat (MacBride 1980). Thumim kiemeli, hogy már az 1950-es években az volt a kereskedelmi televíziók műsorkészítési elve, hogy a tévé tanítson, informáljon és reklámozzon (Thumim 2006). Giroux említi az úgynevezett „közpedagógia” (Public pedagogy) eszméjét, amelynek lényege, hogy a média pedagógiai szerepet tölt be a nagyközönség, tehát a „köz” számára. A kutató szerint a média befolyásoló szerepe abban ragadható meg, ahogyan organizálja, megvilágosítja, és szállítja az információkat, eszméket és értékeket (Giroux 1999). Postman szerint a tévé nagyon erős pedagógiai erővel bír, amely dominálja a figyelmet, az időt, valamint a fiatalok kognitív magatartását (Postman 1985). Agrawal szerint a média kiemelkedő szerepet tölt be a nyelvek tanulásában, valamint a különféle kulturális szimbólumok jelentésének elsajátításában (Agrawal 2000). Vajda szerint a televízió rendkívüli erejű tanító- és ismeretterjesztő eszköz, amely ugyanolyan hatásfokkal taníthat meg hasznos és pozitív ismereteket, mint amilyenekkel agresszív tartalmakat (Vajda 1994). Nagy is úgy véli, a televízió hangsúlyosan ismeretterjesztő eszköz. Kiemelt szerepet tulajdonít a kifejezetten ismeretterjesztéssel foglalkozó csatornáknak, mint a National Geographic, a Spektrum, vagy a Discovery. Szerinte a rádió és a televízió csaknem

minden műsora ismeretterjesztő funkciót is betölt, függetlenül azok műfajától (Nagy 2005). McQuail négy szerepét különíti el a tömegmédiának, azon belül is a televíziónak: a szórakoztatást, a politikát, a reklámot és az oktatást. Megjegyzi, hogy manapság a legtöbb ember számára a tévé a legfőbb hír- és információforrás, ugyanakkor az oktatásban is jelentős szerepet tölt be: a gyerekeknek az iskolában, a felnőttek számára pedig otthon, a mindennapokban. McQuail szerint a média a köz felvilágosításában is nagy szerepet játszik, amennyiben támogatja az általános iskoláztatást, a könyvtárakat, a népiskolákat (McQuail 2003). Gálik szerint a médiában a szórakoztató funkció keveredik több más funkcióval, így például az oktatással is, ebből ered az edutainment műfaji kategória, amely szórakoztató oktatást jelent (Gálik 2003).

A szakirodalom egy része kifejezetten a tudományos életet és általában is a tudományt bemutató televíziós dokumentumfilmeknek tulajdonít jelentős oktató-tanító szerepet. Többen rámutatnak, hogy sok amerikai számára a tömegmédia, illetve az abban megjelenő kutatók jelentik az elsődleges információforrást a tudomány kapcsán (Geller et al. 2002; Young 2002). Az amerikai közvélemény számára az ezredforduló környékén elsődleges forrásnak számított a televízió a tudományos és technológiai információk tekintetében (National Science Board 1998). A televízió Lewenstein szerint is jelentős szerepet játszik a tudományról való önkéntes tanulásban (Lewenstein 2001). De nemcsak a tanulásban, hanem az egyes tudományos témák iránti figyelem felkeltésében is. Donohue az 1980-ban, Jeruzsálem Talpiot negyedében feltárt, állítólag Jézus és családjának csontjait tartalmazó sír kapcsán említi, hogy a kétes megítélésű régészeti ásatás és az azzal kapcsolatos vita azután került be igazán a köztudatba, hogy a Discovery Channel 2007-ben filmet készített róla (Donohue 2014). Aldridge és Dingwall a vadvilágot és a természetet bemutató műsorok kapcsán jegyzik meg, hogy ezek népszerű és egyben profitábilis műfajnak számítanak az angolszász nyelvterületeken. Szerintük érdemes azt vizsgálni, hogy ezen társadalmilag elfogadott műfaj milyen mértékben járul hozzá a természettudományok széles körű megértéséhez, milyen értelmezési keretet kínálnak a nézőiknek (Aldridge – Dingwall 2003). Ugyanők úgy vélik, hogy a laikusok számára sok forrás áll rendelkezésre a biológiával és környezettel kapcsolatos tudás bővítésére, amelyben központi szerepet játszanak a vadvilágot és természetet bemutató televíziós dokumentumfilmek (Dingwall – Aldridge 2006). Van Dyke a régészet televíziós megjelenése kapcsán írja, hogy a vizuális média elemei, mint a retorika, a képek és a grafikus eszközök nem csak a régészeti tudás konstrukcióját segítik elő, hanem annak közvetítését is a laikus, de érdeklődő közvélemény felé. A régészeti témájú filmekben alkalmazott kompjúteres megjelenítő eszközök, a grafikus rekonstrukciók és a speciális effektek új elemeket jelentenek a múlt felfedezésében (Van Dyke 2006).

Más kutatók szerint nem csak a dokumentumfilmek hordoznak jelentős oktató-tanító funkciót a televízióban, hanem szinte bármilyen műsorból lehet tanulni, minden műsортípus rendelkezik valamilyen szintű közművelő, kultúraközvetítő funkcióval. Sándor szerint a különböző műsorok megtekintése révén bővül az emberek tudása, adatokat, műveket, tényeket ismernek meg. Hangsúlyozza, hogy még a szórakoztató műsorok, híradók nézése során is számos olyan ismeret rakódik le a befogadóban, amely a tudását növeli, ismeretanyagát gazdagítja (Sándor 1973). Barbier és Lavenir szerint az 1990-es évektől egyre inkább kommunikációs műsorfolyamokat (fluxus) közvetít a televízió, amikor egy adás keretein belül látható zenés-táncos bejátszás, orvosi, tudományos, vagy kulturális ismeretterjesztés, telefonos vetélkedő, színdarab stb. (Barbier – Lavenir 2004). Cazeneuve és Oulif a televíziót a kommunikációs eszközök „egyszerre több hangszeren játszó zenésze” titulussal illették. A tévét a közművelődés egyik eszközének tartják, amennyiben sok millió embernek ad lehetőséget arra, hogy tudomást szerezzen például Goya létezéséről, Tino Rossi énekéről, vagy megnézzen egy remekművet. Eközben lehetővé teszi a néző

számára, hogy csiszolja az agyát, szétszórja és deformálja a figyelmet (Cazeneuve – Oulif 1969). Nagy a tömegmédiát általában a közművelődés részének tekinti, amely alkalmas a műveltség terjesztésére, idegen nyelvek oktatására, gyakoroltatására, a motiválásra. Kiemeli, hogy a film kultúraterjesztő eszközként is jelentős szereppel bír, hiszen nagy tömegekhez jut el. Megemlíti, hogy a játékfilmeken kívül fontos szerepet töltenek be a közművelődésben a kulturális-, oktató-, a híradó-, és dokumentumfilmek, valamint a bábfilmek is (Nagy 2005). Zsolt is kiemeli a tömegmédia kultúra közvetítési funkcióit. Úgy véli, hogy a tömegkommunikáció egyik fő funkciója a kultúra kifejezése és folyamatosságának biztosítása. Ezt még a kereskedelmi tévék is vallják, ezért készítenek akár veszteségesen is oktató műsorokat, akkor is, ha nem kötelezi őket törvény sem erre. Ennek oka, hogy presztízs jellegű műsornak tekintik. Az ilyen médiumok főként az ismeretterjesztő műfajokat kedvelik, amelyek a természetvédelem, a tudomány, a technika, a történelem, vagy a társadalomtudományok (főként kultúrantropológia) témáit ölelik fel. Zsolt szerint egyetemes kultúraterjesztésről van szó akkor is, ha egy helyi közösség életét mutatják be (Zsolt 2000).

Buckingham is azt hangsúlyozza, hogy a média eleve lényegénél fogva „oktató jellegű”, és ez a jelleg vonatkozik a híradó és a Discovery Channel műsoraira, vagy akár a Jerry Springer Show-ra és a Pokémon rajzfilmre is (Buckingham 2005). Thumim a televíziós műsorok közül elsősorban a népszerű sorozatok, drámák és a magazinműsorok hatását vizsgálva úgy véli, hogy ezek fontos szerepet játszanak a gyorsan változó társadalomban, hiszen elfogadtatnak és kialakítanak különféle magatartásformákat a szegmentált nézőközönségben, tehát nem csak szórakoztatnak, hanem tanítanak is (Thumim 2006). Jacke és Winkel a filmek szerepét vizsgálva jutottak arra, hogy azok nagyban hozzájárulnak a befogadó saját identitásának kialakulásához, lehetőséget kínálnak az iskolán túl is az észlelési lehetőségek kibővítésére, így képesek megismerni a testbeszéd aspektusait, fejleszthetik a koncentrációs képességeiket (Jacke – Winkel 2008). Bodag és Hamisch szerint a televízióban és a moziban látott filmek erős impulzust jelentenek a befogadók világnézeti és erkölcsi irányultságára (Bodag – Hamisch 1987). Long és Steinke ugyancsak a filmek ismeretterjesztő funkcióját elemezve megállapította, hogy azok hatással vannak a befogadók tudományos koncepcióira, izgalmat kelthetnek, vagy félelmet a tudomány és a technika eredményei iránt, vagy sztereotípiákat alakíthatnak ki a tudósokról és a tudományról (Long és Steinke 1996). Rose szerint a film képes hihetőnek láttatni tudományos jelenségeket, amelyek megragadják a befogadók képzeletét, függetlenül attól, hogy a látottak lehetségesek-e a valóságban. A mozik érdekes ötleteket és provokatív nézőpontokat mutathatnak be a tudomány társadalmi szerepéről, és a pontatlanságaik ellenére potenciális oktatási lehetőséget is magukban hordoznak, hiszen segítenek kapcsolatot teremteni a valódi tudománnyal (Rose 2003). Kirby szerint a vizuális média befogadókra gyakorolt nagy hatása azon nyugszik, hogy a fikción alapuló filmekben és a tévében nem csupán szórakoztató céllal jelenik meg a tudomány, hanem a tudományról realisztikus kép kialakítására törekszenek, függetlenül attól, hogy annak van-e köze az igaz tudományhoz, vagy sem (Kirby 2003). A sci-fik és a hírműsorok szerepét is vizsgálták korábban tartalomelemzéssel. Bár széles körben kritizálják a sci-fi filmek tartalmát, amelyek sok esetben félrevezetőek, illetve csekélyes információkat adnak, több kutató mégis azt állítja: a közvélemény géntudománnyal kapcsolatos felfogását komolyan befolyásolják ezen filmek (Bendle 2002; Rosner – Johnson 1995; Turner 2002).

Más kutatók elsősorban a politikai- és hírműsorok hatását vizsgálták. Kellner szerint a média tartalmak segítenek a politikai nézetek kialakításában, formálják a szociális viselkedésformákat, valamint olyan anyagokat szolgáltatnak, amelyek révén az emberek kialakíthatják saját identitásukat (Kellner 1995). Dewey is részben politikai funkciót tulajdonít a médiának, ő a sajtóra,

mint a demokráciára való nevelés eszközére tekint (Dewey 1966). Lafolette szerint a hírműsorok is komoly ismeretterjesztő-oktató szereppel bírnak, például felhívják a figyelmet különböző betegségekre, mint az 1980-as években az AIDS-re, társadalmi problémákra, elősegítve az azokról zajló diskurzust. (Lafolette 2012). Murcia szerint a tudományról szóló híradások fontos információforrást jelentenek a lakosságnak, hozzájárulva az élethosszig tartó tanuláshoz (Murcia 2009).

A fentebb ismertetett megállapításokban közös, hogy mindegyik oktató-tanító funkciót feltételez a televíziónak, azon belül nem csupán a dokumentumfilmeknek, hanem a többi műfajnak is. Ennek megfelelően jelen kutatásunkban megvizsgáljuk, milyen szerepet töltenek be a kulturális közfoglalkoztatottak televíziós aktivitásaiban az egyes műfajok. A szakirodalmi megállapítások alapján a dokumentumfilmeken kívül az alábbi műsortípusok nézettségét vizsgáltuk: filmek, hírműsorok, politikai elemzések, sorozatok, műveltségi vetélkedők, zenei műsorok (videoklipek, zenei hírek stb.), tematikus magazinműsorok (pl. autós-motoros, főzős, baba-mama, sport, mese stb.) és bulvármagazinok (pl. Aktív, Fókusz stb.). Az egyes műsortípusok nézettségét összehasonlítottuk a dokumentumfilmek nézettségével, így megállapítható, hogy azok milyen szerepet töltenek be a kulturális közfoglalkoztatottak televíziós aktivitásaiban. A kapott adatokat háttérváltozók mentén is analizáltuk, így megkaptuk, hogy milyen karakterisztikával írhatóak le az egyes műsorok nézői.

Az ismeretterjesztő/oktató célzatú filmekkel kapcsolatban a hazai szakirodalom többsége többféle definíciót alkalmaz, megjelenik az oktatófilm, a dokumentumfilm és az ismeretterjesztő film terminusa, részben egymást átfedve. Az általunk feltárt nemzetközi szakirodalom ezekre a filmekre egyöntetűen a „documentary” (dokumentumfilm) kategóriát alkalmazza. A magyar nyelvben használt „ismeretterjesztő film” megnevezéssel egyetlen feltárt nemzetközi szakirodalmi tételben sem talákoztunk. Így az egyértelműség és a nemzetközi összehasonlíthatóság kedvéért mi is a „dokumentumfilm” definíciót fogjuk használni ezekre az ismeretterjesztő/oktató célzatú, de szórakoztató funkcióval is bíró filmekre, elkülönítve azokat az elsősorban fikción alapuló játékfilmekről, valamint a kifejezetten oktatási célokra készült, és elsősorban a formális oktatás során alkalmazott oktatófilmekről.

Hipotézisek és a kutatás részletei

Az első hipotézisünk szerint a kulturális közfoglalkoztatottak az országos átlagnál nagyobb arányban néznek dokumentumfilmeket. Ezt egyrészt azokra az elméleti feltételezésekre alapozzuk, amelyek szerint a televízió, és azon belül a dokumentumfilmek szerepet játszanak a felnőttek tanulásában, hozzájárulnak a tudásuk gyarapításához és formálásához (v.ö. Geller et al. 2002; Young 2002; National Science Board 1998; Lewenstein 2001; Donohue 2014; Dingwall – Aldridge 2006; Van Dyke 2006; Garrett 2010; Elam 2005; Lafolette 2012; Bates 2005; Dhingra 2003; Murcia 2009). Másrészt feltételezzük, hogy a kulturális közfoglalkoztatottak szakmájukból adódóan (kulturális és közművelődési intézmények dolgozóiként) a televíziós aktivitásaik során is figyelmet fordítanak az ismeretterjesztő célzatú dokumentumfilmekre. Ennek megfelelően az országos a Nielsen Közönségmérés országos kutatási eredményeihez képest (Nielsen 2015) nagyobb arányú nézettségre számítunk a kulturális közfoglalkoztatottak körében.

A második hipotézisünk az elsőből következik. Eszerint a kulturális közfoglalkoztatottak televíziós aktivitásaiban a többi műsortípushoz viszonyítva is előkelőbb helyen szerepel a dokumentumfilmek megtekintése, mint a teljes lakosság körében. Ezt ugyancsak a Nielsen kutatásaira alapozzuk,

amely kimutatta, hogy a teljes hazai lakosság körében a mozifilmek és egyéb, nem zenés fikció, illetve szórakoztató műsorok a legnézettebbek, majd a hírek és az információs műsorok, melyeket a sportműsorok követnek, végül a művelődéssel, tudománnyal és kultúrával kapcsolatos műsorszámok, amelyek a hetedik helyen állnak a nézettségben (Nielsen 2016). Azt feltételezzük, hogy a kulturális közfoglalkoztatottak televíziós aktivitásaiban – a munkájukból fakadóan – az országos átlagnál nagyobb arányban szerepel a dokumentumfilmek megtekintése, más televíziós műsортípushoz képest.

A harmadik hipotézisünkben azt feltételezzük, hogy a televíziós dokumentumfilmeket inkább a kevésbé iskolázottak nézik. Ezt a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1970-es években végzett kutatására alapozzuk, amely szerint a dokumentumfilmek nézői körében nagy arányban szerepeltek szakmunkások és mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak, és általában alacsony végzettségűek. A történelmi sorozatok esetében is azt állapították meg, hogy az értelmiségnek címzett műsorokat legkevésbé ők nézték, míg a nem szellemi dolgozóknak szánt műsorokat pont az értelmiség figyelte (Hanák 1975).

Hazai és nemzetközi kutatások

A nemzetközi kutatások egy része kitér arra is, milyen szerepet játszanak a különböző televíziós műsортípusok a közvélemény tudományról kapcsolatos értesüléseiben. Arra összpontosítottak, hogyan befolyásolja a „hétköznapi kultúra” a „laikusok” körében a tudományos ismeretek terjedését. A hatást tekintve különbséget tesznek a dokumentumfilmek, a hírműsorok, a játékfilmek és sorozatok között. Az általunk feltárt nemzetközi kutatások többsége egy-egy konkrét tudományterület (például a genetika) kapcsán vizsgálta a média hatását. Azonban egyik kutatás sem elemezte, hogy a televíziós aktivitáson belül milyen arányt képviselnek a különböző műsортípusok.

Bates az USA-ban, végzett kutatás eredményeit ismerteti, amelyben arra keresték a választ: mit tud a laikus közvélemény a genetikáról, és a tudásukat hogyan befolyásolták a hírekből, a dokumentumfilmekből, illetve a sci-fikből származó információk. Megállapították, hogy információforrásnak bizonyultak a dokumentumfilmek, a játékfilmek, a különféle népszerű tévés műsorok, a sci-fi és a hírműsorok is. A kutatás nem találta jelentősnek a hírműsorok szerepét, ellentmondva több korábbi kutatás eredményeinek. A hírekhez képest sokkal nagyobb arányban hivatkoztak dokumentumfilmekre, mint forrásra a genetikával kapcsolatos tudásukban. A kutatásban a dokumentumfilmek és a játékfilmek egyik alműfaja, a sci-fi hatása közti különbségeket is vizsgálták. Az eredmények a játékfilmek nagyobb jelentőségét mutatták ki az ismeretszerzésben. A vizsgálatban ugyanis azt találták, hogy a dokumentumfilmek helyett a sci-fi szerepe volt a legjelentősebb a megkérdezettek között a genetikáról alkotott tudásra és az azzal kapcsolatos attitűdre (Bates 2005).

Egy másik, szintén az USA-ban végzett kutatás középiskolások körében mérte, hogyan hat a média a tudományról szerzett értesülésekre. A Dhingra által ismertetett kutatás eredményei azt mutatták, hogy a tanulók a televízió műsorok közül a legtöbb tudományos információhoz a hírekből, a dokumentumfilmekből, a játékfilmekből és a magazin műsorokból jutottak (Dhingra 2003). A Kaiser Family Foundation a sürgősségi fogamzásgátlás témakörében vizsgálta az NBC egy orvosi témájú televíziós sorozatának (E.R.) hatását. Szerintük a magas nézettségnek köszönhetően (az adott epizódot 34 millióan nézték) sok néző tanulhatott valamit erről a témáról a sorozatból, azonban az információk ismételések hiánya miatt ez az egyszeri rövid üzenet nem bizonyult

tartósnak (Kaiser Family Foundation 1997).

A hazai televíziózás elindulása utáni évtizedekben több tudományos kutatás is vizsgálta a tévé szabadidős ismeretszerzésben és művelődésben játszott hatásait. A hazai kutatások közül az első olyan átfogó jellegű tudományos kutatást, amely kitért a televízió ismeretterjesztésben, kultúráközvetítésben játszott szerepére, 1965-ben, csehszlovákiai és magyar községekben végezték kérdőíves adatfelvétellel.

A kutatás során rákérdeztek a különböző televízió műsorok iránti érdeklődésre is, így ennek mentén is kimutathatóak voltak különbségek. A megkérdezettek inkább a fiktív és szórakoztató tartalmakat részesítették előnyben, a tudományos és ismeretterjesztő műsorok nézettsége csekélynek bizonyult.

1. táblázat: A legkedveltebb TV műsorok
(Forrás: Harangi – Vitár 1967)

Film, színház, TV-játék	63,9%
Könnyű szórakoztató műsorok	10,9%
Sportközvetítések	10,9%
Népi zene	3,2%
Vetélkedők	1,5%
Könnyű zene	1,4%
Társadalmi-politikai-tájékoztatási műsorok, TV híradó	3,7%
Tudományos ismeretterjesztő-oktató műsorok	3,6%
Egyéb	0,9%

A kutatás szerint a vizsgált falusi lakosság körében a filmek, a színházi közvetítések valamint a TV-játékok voltak a legnépszerűbbek, a megkérdezettek 63,9 százaléka leginkább ezeket kedvelte. A tudományos ismeretterjesztő és oktató műsorok 3,6 százalék körében bizonyultak a legnépszerűbbnek (1. táblázat). A felmérés során a TV-műsorok iránti érdeklődést nemek szerinti megoszlását is megvizsgálták.

2. táblázat: A TV műsorok iránti érdeklődés nemek szerinti megoszlása
(Forrás: Harangi – Vitár 1967)

	film, nem színház, TV-játék	Társadalmi- politikai- tájékoztatási műsorok, híradó	Tudományos ismeretterjesztő- TV oktató műsorok	Könnyű szórakoztató műsorok	Sport- közvetítések	Népi zene
férfi	57,3%	4,8%	4,6%	9,2%	20,9%	3,2%
nő	75,4%	3%	3%	12,9%	2,3%	3,4%

A férfiak körében népszerűbbek voltak a tudományos és ismeretterjesztő műsorok, a társadalmi-politikai és tájékoztatói műsorok, illetve a sportközvetítések, ahogy ez a 2. táblázatból kiolvasható. A nők között ugyanakkor a filmek, a színházi közvetítések, a TV játékok, valamint a könnyű szórakoztató műsorok bizonyultak kedveltebbnek (Harangi – Vitár 1967).

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont több kutatást is végzett a média, azon belül a televízió tanulásban, ismeretterjesztésben játszott hatásairól elsősorban az 1960-as és az 1970-es években. Ezek a vizsgálatok különböző területeken (pl. gazdasági ismeretek, történelem) mérték a lakosság tudását, azt kutatva, hogyan formálták azt a televíziós és rádiós ismeretterjesztő műsorok. Azonban egyik elemzés sem vizsgálta konkrétan, hogy a televíziós aktivitáson belül milyen arányt képviselnek a különböző műsortípusok. A kutatások megállapították, hogy azok, akik iskolázottabbak és gyakran szereznek információt tömegkommunikációs eszközökből, sok jó választ adtak a vizsgáztató jellegű ismeretkérdésekre. A legmagasabb arányban azok adtak rossz válaszokat, akik sokat tévéztek, rádióztak, ugyanakkor kevésbé voltak iskolázottak (Nagy et al. 1976). Szecső Tamás szerint ezen csoport tagjai magabiztosak, mivel sokat tévéznek és rádióznak, azt gondolják, hogy ismerik a helyes választ (Szecső 1980). Hanák az iskolatelevízió hatását vizsgáló kutatások eredményeit ismerteti, amelyek szerint a televízióban sugárzott történelmi ismeretterjesztő műsorokat a felnőtt nézők csaknem 50 százaléka látta, míg a tudományosabb, tárgyyszerűbb formában készült sorozatokat a nézők csaknem negyede figyelte. Nagy arányban szerepeltek a nézők között szakmunkások és mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak, és általában alapfokú végzettségűek. A történelmi sorozatok esetében azt mutatták az eredmények, hogy az értelmiségnek címzett műsorokat legkevésbé ők nézték, míg a nem szellemi dolgozóknak szánt műsorokat pedig pont az értelmiség figyelte (Hanák 1975). Hanák szerint ez abból fakadhat, hogy az ismeretterjesztő műsorok nézői a programtól szórakozást is várnak, valamint érdekes, lebilincselő élményeket (Hanák 1980).

Hunyady és Pörzse a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1973-1974-ben végzett kutatását ismerteti. Bár a televíziót többé-kevésbé mindenki szórakozásnak tekinti, különösen magas ezek aránya a kevésbé iskolázottak, a legalacsonyabb beosztásúak, a falun élők, az idősek és a nők

körében. Szinte minden megkérdezett csoportban a tájékoztatást tartották a legkiemelkedőbbnek a televíziót tekintve, kivételt csak a legidősebbek és a kevésbé iskolázottak jelentettek, ők a szórakoztatást tartották elsődlegesnek. A televízió gondolatokat serkentő szerepe kapcsán azt találták, minél magasabb az egyén iskolázottsága, annál inkább csökken számára a tévéhez köthető gondolatok jelentősége. A társas kapcsolatokra gyakorolt hatás nem volt egyértelműen kimutatható, az viszont igen, hogy a televízióban látottak-hallottak beszédtemát jelentenek a barátok és munkatársak között. Az egyetemet végzettek körében kisebb, míg az alacsonyabb végzettségűek között magasabb azok aránya, akik egyetértettek azzal, hogy tévé nélkül nem tudnának miről beszélgetni a barátaikkal és munkatársaikkal. A televízió művelődésre és olvasásra való hatását viszonylag csekélynek, vagy közepesnek értékelték a válaszadók. A válaszadók többsége szerint jobban érdeklődnének az emberek a művészetek iránt, ha megszűnne a tévé, míg nagyjából fele-fele arányban mondták azt, hogy az emberek többet olvasnának és művelődnének tévé nélkül. A társadalmi-demográfiai különbségeket nézve megállapítható, hogy az idősebbek és a magasabb végzettségűek szerint inkább pozitív a televízió hatása a művészetekre és a művelődésre (Hunyady – Pörzse 1980).

A legutóbbi, áttételesen a televízió ismeretterjesztő szerepét is vizsgáló, hazai országos tudományos kutatást 2006 és 2009 között végezték 1244 felnőtt lekérdezésével a Debreceni Egyetem, az Eszterházy Károly Főiskola és a Pécsi Tudományegyetem közreműködésével. A Forray és Juhász vezetésével zajlott kutatás „A felnőttkori autonóm tanulás és tudáskorrekciós elköteleződés” címet viselte. Ennek során kérdőívek és interjúk segítségével vizsgálták a felnőttek autonóm módon történő tanulását. A vizsgálatban a televízió ismeretterjesztésben betöltött szerepét is feltárták (Forray – Juhász 2009). Az eredmények szerint a megkérdezettek 17 százaléka leginkább a TV segítségével végzett autonóm tanulást, míg 54 százalékuk különböző gyakorisággal, de szerzett ismereteket tévéműsorokból. A fennmaradó 29 százalék azonban teljesen elutasította a televíziót, mint tanulási eszközt (Kenyeres 2009). A kutatás azonban nem vizsgálta konkrétan, hogy a televíziós aktivitáson belül milyen arányt képviselnek a különböző műsortípusok. Megtette viszont a Nielsen, amely országos adatokat közölt ebben a témában 2016-ban. Eszerint a mozifilmek és egyéb, nem zenés fikció témájú műsorok voltak a legnézettebbek (összesen 43,2 százalék). Ezeket követték a nem zenés szórakoztató műsorok (9,2 százalékkal), majd a hírek (9,1 százalék), a sportműsorok (7,4 százalék), illetve külön az információs műsorok (4,8 százalék) bizonyultak a legnézettebbnek. Majd a művelődés, tudomány és kultúra témaköre a hetedik helyen szerepelt 4,3 százalékkal (Nielsen 2016).

A fent említett kutatások többsége tehát bár említést tesz a különböző televíziós műsortípusokról, azt azonban nem vizsgálta, milyen szerepet játszanak ezek a lakosság televíziós aktivitásaiban az ismeretterjesztő tartalmak megtekintéséhez viszonyítva. Kivételt az 1965-ös csehszlovák-magyar kutatás és a Nielsen 2016-os vizsgálata jelentett, amelyek konkrét műsortípusok arányait is vizsgálták. Mi a saját kutatásunk során ugyancsak feltártuk ezeket a különbségeket, így bizonyos mértékű összehasonlításra is lehetőségünk nyílik.

Saját kutatási eredmények

Elsőként a dokumentumfilmek nézettségét vizsgáltuk meg, hogy milyen arányban követtek figyelemmel ilyen filmeket a kulturális közfoglalkoztatottak. Ennek feltárására a kutatásunkban megkérdeztük, hogy szoktak-e ismeretterjesztő televíziós csatornákon (pl. National Geographic Channel, Discovery Channel, Spektrum TV) futó dokumentumfilmeket nézni.

A megkérdezettek túlnyomó többsége, 76,7 százaléka igennel válaszolt, és mindössze 23,3 százalék nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem néz ilyen csatornákon bemutatott dokumentumfilmeket. Az eredmények azt mutatják, hogy a dokumentumfilmek a kulturális közfoglalkoztatottak túlnyomó többségénél tanulási tényezőnek számítanak, és formálják tudásukat. A kutatási eredményeink tehát igazolták azon elméleti feltevéseket, amelyek szerint a televízió, és azon belül a dokumentumfilmek szerepet játszanak a felnőttek tanulásában, hozzájárulnak a tudásuk gyarapításához és formálásához (v.ö. Geller et al., 2002; Young, 2002; National Science Board 1998; Lewenstein 2001; Donohue 2014; Dingwall – Aldridge 2006; Van Dyke 2006; Garrett 2010; Elam 2005; Lafolette 2012; Bates 2005; Dhingra 2003; Murcia 2009).

Korábbi kutatások eredményeihez hasonlítva a saját adatainkat, többféle differenciát is találunk. A Nielsen Közönségmérés 2014-es, országos kutatási eredményeihez képest azt mondhatjuk, hogy a kulturális közfoglalkoztatottak az országos átlagnál jóval nagyobb, csaknem háromszoros arányban néznek ismeretterjesztő televíziós csatornákon futó dokumentumfilmeket, így az ő tanulásukban az átlagnál fontosabb szerepet játszanak ezen filmek.

3. táblázat: Televíziós ismeretterjesztő csatornákon futó dokumentumfilmek nézettsége a kulturális közfoglalkoztatottak körében, összehasonlítva más kutatások adataival
(Forrás: Harangi – Vitár 1967; Kenyeres 2009; Nielsen 2015; Kenyeres 2016; saját adatok)

Dokumentumfilmeket néző kulturális közfoglalkoztatottak aránya (saját kutatás)	Televízióból több-kevesbé tanuló felnőttek aránya (Kenyeres 2009)	Ismeretterjesztő csatornákat legalább napi aránya hazai lakosság körében (Nielsen 2015)	Televíziós 1 ismeretterjesztő csatornából a tanuló egyetemisták aránya (Murcia 2009)	Tudományos ismeretterjesztő- oktató műsorok nézettsége (Harangi – Vitár 1967)
76,7%	71%	24,7%	20,3%	3,5%

A kapott adatinkat korábbi kutatások eredményeivel összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a pozitív válaszok 76,7 százalékos aránya csaknem megegyezik a 2006-os autonóm tanulás –szintén országos- kutatás 71 százalékos eredményével. Akkor a válaszadók 54 százaléka többé-kevésbé, 17 százaléka pedig gyakran tanult televíziós műsorokból (Kenyeres 2009). Ugyanakkor a kapott adataink jóval felülmúlják egyéb kutatások eredményeit. A Nielsen Közönségmérés 2014-ben végzett reprezentatív kutatása szerint a 4 éven felüli hazai lakosság 24,7 százaléka nézett naponta legalább 1 percet valamely ismeretterjesztő csatornán futó filmet (Nielsen 2015). Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy az általunk vizsgált kulturális közfoglalkoztatottak az országos átlagnál jóval nagyobb arányban néztek ilyen dokumentumfilmeket. Murcia 2009-es, ausztráliai egyetemisták körében végzett kutatása arra jutott, hogy a megkérdezettek 20,3 százaléka esetén töltöttek be tudományos tanulási szerepet a televíziós ismeretterjesztő csatornák (Murcia, 2009).

Eredményeink jóval felülmúlták Harangi és Vitár 1965-ös kutatása során kapott eredményeket, amelyek szerint a vizsgált csehszlovákiai és magyarországi határ menti lakosság 3,5 százaléka nézett tudományos ismeretterjesztő-oktató műsorokat (Harangi – Vitár 1967). Itt azonban meg kell jegyezni, hogy akkoriban a televízió jóval kevésbé elterjedtebb tömegkommunikációs eszköz volt, mint napjainkban, illetve az állami TV-k kínálatán kívül nem volt más legálisan elérhető TV csatorna, így ismeretterjesztő adások sem. (3. táblázat).

A kutatásunk során megvizsgáltuk, milyen szerepet tölt be a dokumentumfilmek megtekintése összehasonlítva más műsортípusokkal a kulturális közfoglalkoztatottak televíziós aktivitásaiban. A kapott válaszokból gyakorisági átlagot képeztünk, ezek alapján meghatározva a dokumentumfilmek szerepét. Az eredményeink azt mutatják, hogy a kulturális közfoglalkoztatottak televíziózási aktivitásaiban előkelő szerepet tölt be a dokumentumfilmekből történő tanulás, amely a harmadik leggyakoribb tevékenységnek számít a filmek, hírműsorok és politikai elemzések megtekintése után.

4. táblázat: A különböző televíziós műsортípusok fogyasztási gyakorisága
(Forrás: saját adatok)

Műsorfajta	Sosem nézi	Havonta párszor	Hetente párszor	Naponta	Gyakorisági átlag
Filmek	12,2%	29,5%	37,3%	21%	1,67
Hírműsorok, politikai elemzések	25,2%	24,4%	24,4%	26%	1,51
Dokumentumfilmek	15,1%	43,5%	31,4%	10%	1,36
Sorozatok	32,7%	22,1%	25,8%	19,3%	1,32
Műveltségi vetélkedők	27%	41,9%	25,5%	5,6%	1,1
Zenei műsorok (videoklipek, zenei hírek)	35,2%	37,5%	19,5%	7,8%	1
Tematikus magazinműsorok (pl. autós-motoros, főzős, baba-mama, sport, mese stb.)	35,9%	40,6%	17,7%	5,7%	0,93
Bulvármagazinok (pl. Aktív, Fókusz)	44,9%	31,5%	18,1%	5,5%	0,84

A megkérdezett kulturális közfoglalkoztatottak legnagyobb napi gyakorisággal (1,67-es index) filmeket néznek a televízióban. Ezen belül a legnagyobb csoportot a hetente többször filmezők tették ki. A filmnézést követi a hírműsorok és politikai elemzések megtekintése (1,51-es gyakorisági indexszel), amely aktivitás a megkérdezettek legnagyobb részére napi rendszerességgel volt jellemző, 26 százalékuk válaszolt úgy, hogy naponta követ figyelemmel ilyen műsorokat. A harmadik leggyakrabban nézett tévéműsor típust a dokumentumfilmek jelentették (1,36-os gyakorisági átlaggal). A válaszadók legnagyobb csoportja havonta néhányszor nézett ilyen filmet, ugyanakkor több mint 30 százalékuk heti gyakorisággal, és minden tízedik válaszoló naponta. A dokumentumfilmek után a sorozatnézés bizonyult a leggyakoribb televíziós aktivitásnak (1,32-es gyakorisági indexszel). Ez a tevékenység azonban a válaszadók legnagyobb csoportjára egyáltalán nem volt jellemző. A sorozatokat követően a műveltségi vetélkedők (1,1-es gyakorisági átlaggal), a különféle zenei műsorok (1-es átlaggal), majd a tematikus műsorok (0,93-as átlaggal), végül pedig a bulvármagazinok következtek (0,84-es átlaggal). Ha a napi gyakorisági átlagot vizsgáljuk, akkor a dokumentumfilmeket megelőzik még a sorozatok (4. táblázat).

A kapott eredményeink részben összhangban vannak az 1965-ös csehszlovák-magyar kutatás megállapításaival, amely szintén a filmnézést (együtt a színházi közvetítésekkel és TV-játékokkal) találta a leggyakoribb televíziós aktivitásnak, a többi eredmény azonban nagy különbségeket mutatott. A korábbi kutatásban – ellentétben a mi eredményeinkkel – mind a hírműsorok, mind az ismeretterjesztő televíziós tartalmak szerepe csekélynek bizonyult (Harangi – Vitár 1967). Az eredményeink ugyancsak részlegesen vannak összhangban a Nielsen már említett kutatási megállapításaival, amelyek szerint a mozifilmek és egyéb, nem zenés fikció témájú műsorok voltak a legnézettebbek, ezeket követték a nem zenés szórakoztató műsorok, majd a hírek, a sportműsorok, az információs műsorok, utolsók között pedig a művelődés, tudomány és kultúra témaköre a hetedik helyen 4,3 százalékkal (Nielsen 2016). A Nielsen kutatása jóval kisebb nézettségi hányadot jelzett az ismeretterjesztő műsorok esetében, mint a mi kutatásunk adatai, ez alapján azt mondhatjuk, hogy az általunk elemzett kulturális közfoglalkoztatottak az országos átlagnál nagyobb arányban tanulnak ismeretterjesztő dokumentumfilmekből.

Az alábbiakban megvizsgáljuk az egyes műsortípusok nézettségét háttérváltozók dimenziója mentén, így kirajzolódik az azokat nézők karakterisztikája. Minden műsortípus esetén a teljes csoportban mért átlagot vetettük össze az egyes háttérváltozói csoportokban mért átlaggal, így megkaptuk, milyen háttérváltozók befolyásolták az egyes műsortípusok nézettségét, illetve melyek az alul- illetve felülreprezentált háttérváltozói csoportok a különböző televízió műsorok tekintetében.

A filmnézést elsősorban a házi könyvtár nagysága, az iskolai végzettség, a nyelvvizsga szintje, az életkor, a vallásosság mértéke és a település típusa befolyásolta. A csoportátlagnál gyakrabban néztek filmeket a kis házi könyvtárral rendelkezők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, a kistelepülések lakói és az 50 év felettiek a vizsgált kulturális közfoglalkoztatottak között. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentáltak bizonyultak a filmnézők között a magasabb szintű nyelvvizsgával rendelkezők, a nagycsaládosok, a nagyobb városokban élők, a nagy házi könyvtárral rendelkezők és a magasabb iskolai végzettségűek. A többi háttérváltozó esetében nem tudtunk kimutatni egyértelmű (mindkét irányban megjelenő) korrelanciát.

5. táblázat: a filmnézők között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozói csoportok
(N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
0-50 darab könyv	+0,23	Felsőfokú nyelvvizsga	-0,32
Érettségi	+0,12	Háromnál több gyerek	-0,28
51-100 darab könyv	+0,12	Középfokú nyelvvizsga	-0,25
Nincs nyelvvizsga	+0,12	Fővárosban/megyeszékhelyen él	-0,24
Párkapcsolatban, együtt lakva	+0,09	Egyetem, főiskola	-0,22
50-59 éves	+0,07	Egyedül lakik	-0,20
Individuális vallásosságú	+0,07	500 darabnál több könyv	-0,19
Községben él	+0,06	Férfi	-0,17
Négyen laknak	+0,06	301-500 darab könyv	-0,10
60 év felett	+0,05	Nem vallásos	-0,08

Amint a táblázatból kiderül, a filmek nézői között jelentősen felülreprezentáltak bizonyultak a legkisebb házi könyvtárral rendelkezők (+0,23-as anomália), valamint a csak érettségit szereztek és a nyelvvizsgát nem letettek (egyenként +0,12-es diszkrepanciával) Korcsoport szerint az 50 év felettiek körében mutattunk ki jelentősebb felülreprezentáltságot, a település típusát tekintve pedig a községekben élők körében (+0,06-os eltérés). Az együtt élő párok tagjai ugyancsak felülreprezentáltak bizonyultak, vallásosság tekintetében pedig az individuálisan vallásosak. Az alulreprezentált háttérváltozói csoportok között legszignifikánsabb mértékben a felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők (-0,32-es diszkrepancia) és a nagycsaládosok (háromnál több

gyermekes szülők) jelentek meg (-0,28-as eltéréssel). A nagyobb településeken lakók (-0,24-es anomália), a legmagasabb iskolai végzettségűek (-0,22-es diszkrepancia) és a legnagyobb házi könyvtárat birtoklók (-0,19-es differencia) is alulreprezentáltak bizonyultak a filmet nézők körében. A nem vallásosak és a férfiak ugyancsak jelentősebb mértékben bizonyultak alulreprezentáltak a filmeket nézők körében (5. táblázat).

A hírműsorok és politikai elemzések megtekintését elsősorban az életkor, a vallásosság mértéke, a gyermekek száma, a nyelvvizsga szintje, a párkapcsolati státusz, a házi könyvtár nagysága és a jövedelem befolyásolta. A csoportátlagnál gyakrabban néztek hírműsorokat és politikai elemzéseket az idősebb korosztályok (40 év felett) tagjai, az egy- és kétgyermekes szülők, a házaspárok tagjai, a kis házi könyvtárral rendelkezők, a nyelvvizsgát nem letettek, az alacsonyabb jövedelműek, illetve a vallásosak. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentáltak bizonyultak a hírműsorok és politikai elemzések nézői körében a középfokú nyelvvizsgával rendelkezők, a 30 év alattiak, a nem vallásosak, az egyedülállók, valamint a külön élő párok tagjai, a gyermektelenek, a legmagasabb jövedelműek és a legnagyobb házi könyvtárat birtoklók. A többi háttérváltozó esetében nem tudtunk kimutatni egyértelmű (mindkét irányban megjelenő) korrelanciát.

6. táblázat: a hírműsorok és politikai elemzések nézői között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozó csoportok (N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
60 év felett	+0,42	Középfokú nyelvvizsga	-0,27
50-59 éves	+0,40	19-29 éves	-0,24
Két gyermek	+0,20	Nem vallásos	-0,18
Aktív, közösségi- egyházias	+0,19	Nincs gyermeke	-0,14
Érettségi	+0,16	Fővárosban/megyeszékhelyen él	-0,13
Egy gyermek	+0,16	Egyedül lakik	-0,13

Házas	+0,13	500 darabnál több könyv	-0,12
Nincs nyelvvizsga	+0,10	300 ezer forint felett	-0,10
40-49 éves	+0,09	Egyedülálló	-0,09
151-200 ezer forint között	+0,07	Párkapcsolatban, de külön lakva	-0,09
Individuális vallásosságú	+0,07	Ötnél többen	-0,09
0-50 darab könyv	+0,07	Férfi	-0,08

Ahogyan az a táblázat adataiból kiolvasható, a hírműsorok és politikai elemzések nézői között szignifikánsan felülreprezentáltak az 50 év feletti korosztály tagjai (+0,42 és +0,40-es anomáliával), ugyanakkor a 40 és 50 év közöttiek is (+0,09-es eltérés), valamint az egy- és kétgyermekes szülők (+0,20-as és 0,16-os diszkrepancia) is. A vallásosak (mind az individuálisan, mind az aktívan, az egyház tanításai szerint vallásosak) ugyancsak felülreprezentáltak bizonyultak (+0,19-es és +0,07-es eltéréssel). A nyelvvizsgával nem rendelkezők körében szintén pozitív anomália volt detektálható, párkapcsolati státuszt tekintve a házaspárok tagjai (+0,13-as eltérés) néztek az átlagosnál gyakrabban ilyen műsorokat, a házi könyvtár alapján pedig a legkevesebb könyvet birtoklók körében mértünk még jelentősebb pozitív anomáliát (+0,07-es értékkel). Jövedelmi viszonyokat tekintve az alacsonyabb (havi 151-200 ezer forint közötti) bevétellel bírók voltak felülreprezentálva. Ennek megfelelően az alulreprezentált háttérváltozói csoportok között pont ellentétes tendenciák rajzolódtak ki. Leghangsúlyosabban a középfokú nyelvvizsgával rendelkezők (-0,27-es diszkrepancia), illetve a legfiatalabb korosztály (esetükben a 19 és 29 év közöttiek) bizonyultak alulreprezentáltak (-0,24-es értékkel). A nem vallásosak (-0,18-as diszkrepancia) és a gyermektelenek (-0,14-es anomália) körében ugyancsak negatív eltérést detektáltunk az átlagoshoz képest a hírműsorok és politikai elemzések megtekintése kapcsán. Az egyedülállók és a külön élő párok tagjai szintén alulreprezentáltak bizonyultak (egyenként -0,09-es eltéréssel). A jövedelmet tekintve a legmagasabb (havi 300 ezer forint feletti) bevétellel rendelkezők néztek az átlagosnál kevésbé gyakran hírműsorokat és politikai elemzéseket (6. táblázat).

A dokumentumfilmek megtekintését elsősorban az életkor, az iskolai végzettség, a nyelvvizsga szintje, a gyermekek és az egy háztartásban élők száma, a jövedelmi szint, valamint a vallásosság mértéke befolyásolta. A csoportátlagnál gyakrabban néztek dokumentumfilmeket az 50 év felettiesek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, az alacsonyabb jövedelműek, a kétgyermekes szülők, a kisebb háztartásokban élők és az individuális módon vallásosak. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentáltak bizonyultak a dokumentumfilmeket nézők között a közép- és felsőfokú nyelvvizsgát birtoklók, a magasabb iskolai

végzettségűek, a magasabb jövedelműek, a fiatalabbak (40 éves kor alatt), nagyobb városokban élők, a nagycsaládosok és az aktívan, az egyház tanításai szerint vallásosak. A többi háttérváltozó esetében nem tudtunk kimutatni egyértelmű (mindkét irányban megjelenő) korrelanciát.

7. táblázat: a dokumentumfilmek nézői között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozói csoportok
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
60 felett	+0,26	Felsőfokú nyelvvizsga	-0,23
50-59 éves	+0,21	Középfokú nyelvvizsga	-0,19
Érettségi	+0,10	Háromnál több gyerek	-0,17
Ketten laknak	+0,09	Egyetem, főiskola	-0,13
Nincs nyelvvizsga	+0,09	Fővárosban/megyeszékhelyen lakik	-0,12
Két gyermek	+0,07	300 ezer forint felett	-0,12
Párkapcsolatban, együtt lakva	+0,06	Ötnél többen élnek	-0,12
Férfi	+0,05	Egyedül	-0,11
101-150 ezer forint között	+0,05	30-39 éves	-0,05
Individuális vallásosságú	+0,04	Aktív, közösségi-egyházias	-0,05
151-200 darab könyv	+0,04	19-29 éves	-0,04

Amint a táblázat adataiból kiolvasható, a dokumentumfilmek nézői között is szignifikáns mértékben felülreprezentáltak bizonyultak az 50 év felettiak (+0,26-os és +0,24-es diszkrepanciával). Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében ugyancsak felülreprezentáltságot detektáltunk (+0,10-es anomáliával), valamint a nyelvvizsgát le nem tették között is (+0,09-es differencia). A kisebb (kétfős) háztartásokban élők és a kétgyermekes szülők szintén az átlagosnál gyakrabban néznek dokumentumfilmeket (+0,09-es és +0,07-es eltérés). Az alacsonyabb jövedelműek (havi 101 és 151 ezer forint közti bevétellel rendelkezők) ugyancsak felülreprezentáltak, ahogyan az individuális módon vallásosak is. Érdekesség, hogy ez az egyetlen olyan műsortípus, amely esetén a férfiak körében felülreprezentációt mutattunk ki (+0,05-ös értékkel). A filmekhez hasonlóan a dokumentumfilmek esetében is a nagycsaládosok (háromnál több gyermekes szülők) bizonyultak leginkább alulreprezentáltak (-0,17-es eltéréssel). A közép- és felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők bizonyultak leginkább alulreprezentáltak a dokumentumfilmeket nézők körében (-0,23-as és -0,19-es diszkrepanciával). A háromnál több gyermekes szülők, a magas iskolai végzettségűek, illetve a nagyobb településeken élők szintén az átlagosnál kevésbé néznek dokumentumfilmeket (-0,13-as és -0,12-es diszkrepanciával). A legmagasabb jövedelműek (havi 300 ezer forint felett) ugyancsak alulreprezentáltak (0,12-es értékkel). A fiatalabb korosztály tagjaira (40 év alatt) is a csoport átlagához képest kevésbé volt jellemző a dokumentumfilmek megtekintése, ahogyan az aktívan, az egyház tanításai szerint vallásosakra sem (7. táblázat).

A sorozatok megtekintését elsősorban az életkor, a házi könyvtár nagysága, az iskolai végzettség, a nyelvvizsga szintje, a gyermekek száma és a párkapcsolati státusz befolyásolta. Az átlagosnál gyakrabban néztek sorozatokat a fiatalok, a kis házi könyvtárral rendelkezők, a nem házasok, a gyermektelenek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők és az egyedülállók. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentáltak bizonyultak a sorozatokat nézők között a nagycsaládosok (legalább két gyermek), a magasabb iskolai végzettségűek, a felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők, az idősebb korosztály tagjai, a nagy házi könyvtárat birtoklók és a házaspárok tagjai.

8. táblázat: a sorozatok nézői között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozói csoportok
(N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
19-29 éves	+0,27	Háromnál több gyermek	-0,46
0-50 darab könyv	+0,27	Három gyermek	-0,30

51-100 darab könyv	+0,25	Felsőfokú nyelvvizsga	-0,29
Párkapcsolatban, de külön lakva	+0,20	Egyetem, főiskola	-0,25
Nincs gyermeke	+0,16	500 darabnál több könyv	-0,25
Érettségi	+0,09	40-49 éves	-0,24
Nincs nyelvvizsga	+0,08	60 év felett	-0,22
Párkapcsolatban, együtt lakva	+0,07	Házasság	-0,20
Négyen laknak	+0,07	Egyedül él	-0,20
OKJ, felsőfokú szakképzés/abszolutórium	+0,06	Két gyermek	-0,15
Egyedülálló	+0,05	301-500 darab könyv	-0,14

A sorozatok esetében egyértelműen kirajzolódnak a háttérváltozók mentén megjelenő karakterisztikák. Amint a táblázat adataiból látszik, egyértelmű és szignifikáns felülreprezentáció volt detektálható a legfiatalabb korosztály tagjai és a legkisebb házi könyvtárat birtoklók körében (egyenként +0,27-es anomália). A nem házasságok szintén felülreprezentáltak bizonyultak (egyenként, külön-és együtt élő párok tagjai), valamint a gyermektelenek is. Az alacsonyabb iskolai végzettségűekre szintén az átlagosnál jobban jellemző a sorozatok megtekintése, ugyanis mind az érettségivel, mind a felső- és középfokú közötti végzettséggel rendelkezők felülreprezentáltak bizonyultak, ahogyan a nyelvvizsgával nem rendelkezők is. A gyermekek számát tekintve a gyermektelenek körében volt az átlagosnál jobban jellemző a sorozatok megtekintése (+0,16-os anomália). Ezzel szemben a két-, a három- és az annál több gyermekes szülők esetében jelentős alulreprezentáltságot detektáltunk. Leginkább szignifikáns mértékben a háromnál több és a háromgyermekes szülők esetében (-0,46-os és -0,30-as diszkrpanciával). A felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők (-0,29-es érték), a legmagasabb iskolai végzettségűek és a legnagyobb házi könyvtárral rendelkezők is jelentős mértékben alulreprezentáltak a sorozatok megtekintése kapcsán (egyenként -0,25-ös anomália), hasonlóképp az idősebb korosztály tagjai (a 40-49 éves és 60 év felettiek). Párkapcsolati státuszt tekintve egyedül a házaspárok tagjaira volt az átlagosnál kevésbé jellemző, hogy sorozatokat néznek (-0,20-as diszkrpancia) (8. táblázat).

A műveltségi vetélkedők megtekintését elsősorban az életkor, a vallásosság mértéke, az iskolai végzettség, a nyelvvizsga szintje, a házi könyvtár nagysága, valamint a gyermekek száma befolyásolta. Az átlagosnál gyakrabban néztek műveltségi vetélkedőket az idősebbek (50 év felettiek), az aktívan vallásosak, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, a legfeljebb három gyermekes szülők és a kisebb házi könyvtárat birtoklók. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentáltak bizonyultak a műveltségi vetélkedőket nézők között a közép- és felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők, a nagycsaládosok (háromnál több gyermek), a nem vallásosak, a magasabb iskolai végzettségűek, a legfiatalabb korosztály tagjai, valamint a legnagyobb házi könyvtárat birtoklók.

9. táblázat: a műveltségi vetélkedők nézői között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozói csoportok (N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
60 év felett	+0,26	Felsőfokú nyelvvizsga	-0,27
50-59 éves	+0,24	Középfokú nyelvvizsga	-0,21
Aktív, közösségi- egyházias	+0,12	Háromnál több gyermek	-0,17
Érettségi	+0,10	Nem vallásos	-0,17
Két gyermek	+0,10	500 darabnál több könyv	-0,15
0-50 darab könyv	+0,09	Egyedül él	-0,14
Nincs nyelvvizsga	+0,08	Férfi	-0,13
Egy gyermek	+0,07	Főváros/megyeszékhely	-0,13
Három gyermek	+0,06	Egyetem, főiskola	-0,13
Házas	+0,06	19-29 éves	-0,08

A táblázat adataiból jól látható, hogy az 50 év felettiekre volt leginkább jellemző a műveltségi vetélkedők figyelemmel követése. Ugyancsak felülreprezentáltak bizonyultak az aktívan, az egyház tanítása szerint vallásosak (+0,12-es anomália), valamint a csak érettségivel rendelkezők és a kétgyermekes szülők (egyenként +0,10-es eltéréssel). A kis házi könyvtárat birtoklók, a nyelvvizsgát nem letettek, valamint az egy- és háromgyermekes szülők is az átlagosnál gyakrabban néznek műveltségi vetélkedőket. Ugyanakkor a közép- és felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők szignifikánsan alulreprezentáltak bizonyultak a műveltségi vetélkedők megtekintése esetén (-0,27-es és -0,21-es anomália). Hasonlóképpen a háromnál több gyermekes szülők és a nem vallásosak (egyenként -0,17-es diszkrepanciával). A legnagyobb házi könyvtárat birtoklók, a férfiak és a nagyobb városokban (főváros és megyeszékhelyek) élők szintén az átlagosnál kevésbé néznek műveltségi vetélkedőket, ahogyan a legmagasabb iskolai végzettségűek és a magas jövedelműek is. A legfiatalabb korosztály ugyancsak jelentősebb mértékben alulreprezentáltak bizonyult (-0,08-as eltéréssel) (9. táblázat).

A zenei műsorok és videoklipek megtekintését elsősorban a házi könyvtár nagysága, az életkor, az iskolai végzettség, a párkapcsolati státusz, a nyelvvizsga szintje, a gyermekek száma és a település típusa befolyásolta. Az átlagosnál gyakrabban néztek zenei műsorokat és videoklipeket a kis házi könyvtárat birtoklók, a fiatalok, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, a külön élő párok tagjai, a kistelepüléseken lakók és a gyermektelenek. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentáltak bizonyultak a zenei műsorokat és videoklipeket nézők között a nagy házi könyvtárat birtoklók, a magas iskolai végzettségűek, a nagycsaládosok (legalább három gyermek), a közép- és felsőfokú nyelvvizsgát birtoklók, a nagyobb városokban élők, a házaspárok tagjai, valamint a 40-50 éves korosztály képviselői. A többi háttérváltozó esetében nem tudtunk kimutatni egyértelmű (mindkét irányban megjelenő) korrelanciát.

10. táblázat: a zenei műsorok és videoklipek nézői között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozó csoportok (N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
0-50 darab könyv	+0,34	500 darabnál több könyv	-0,30
51-100 darab könyv	+0,20	Egyetem, főiskola	-0,26
19-29 éves	+0,17	Háromnál több gyermek	-0,25

Érettségi	+0,15	Felsőfokú nyelvvizsga	-0,25
Párkapcsolatban, de külön lakva	+0,15	Főváros/megyeszékhely	-0,21
101-150 ezer forint között	+0,08	Egyedül él	-0,19
Nincs nyelvvizsga	+0,08	Három gyermek	-0,18
Nincs gyermeke	+0,07	Középfokú nyelvvizsga	-0,17
Négyen laknak	+0,06	40-49 éves	-0,16
Községben él	+0,05	301-500 darab könyv	-0,15
Individuális vallásosságú	+0,05	Házas	-0,12

Ahogy az a táblázat adataiból látszik, egyértelműen a legkisebb házi könyvtárral rendelkezők bizonyultak szignifikánsan felülreprezentálnak a zenei műsorok és videoklipek megtekintői között (+0,34-es diszkrepancia). A legfiatalabb korosztály tagjai és a csak érettségivel rendelkezők ugyancsak az átlagosnál gyakrabban néznek ilyen műsorokat (+0,17-es és +0,15-ös anomália). A külön élő párok tagjai, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, a gyermektelenek és a kistelepüléseken élők is felülreprezentáltak a zenei műsorokat nézők körében. Ezzel szemben a legnagyobb házi könyvtárat birtoklók szignifikáns mértékben alulreprezentálnak bizonyultak (-0,30-as eltérés), ahogyan a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők is (-0,26-os diszkrepancia), a közép- és felsőfokú nyelvvizsgát letettek szintén. A legalább háromgyermekes szülők ugyancsak az átlagosnál kevésbé néznek ilyen műsorokat, illetve ugyanez igaz a fővárosban és a megyeszékhelyeken élőkre is (-0,21-es diszkrepancia). A házaspárok tagjaira és a 40, valamint az 50 éves korosztály képviselőire is kevésbé volt jellemző a zenei műsorok és videoklipek megtekintése (10. táblázat).

A tematikus magazinműsorok megtekintését is elsősorban a házi könyvtár nagysága, az iskolai végzettség, a nyelvvizsga szintje, a gyermekek száma és a település típusa befolyásolta. Az átlagosnál gyakrabban néztek tematikus magazinműsorokat a kis házi könyvtárat birtoklók, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, a kistelepüléseken lakók, az egy- és kétgyermekes szülők, valamint a 30-as és 50-es korosztály tagjai. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentálnak bizonyultak a tematikus magazinműsorokat nézők között a felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők, a nagy házi könyvtárat birtoklók, a magas iskolai végzettségűek, a nagyvárosokban élők, valamint a nagycsaládosok (háromnál több gyermek). A többi háttérváltozó esetében nem tudtunk kimutatni egyértelmű (mindkét irányban megjelenő) korrelanciát.

11. táblázat: a tematikus magazinműsorok nézői között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozói csoportok (N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
0-50 darab könyv	+0,20	Felsőfokú nyelvvizsga	-0,26
Érettségi	+0,15	500 darabnál több könyv	-0,22
Nincs nyelvvizsga	+0,09	Középfokú nyelvvizsga	-0,20
Községben él	+0,08	Egyetem, főiskola	-0,19
51-100 darab könyv	+0,07	Főváros/megyeszékhely	-0,17
Egy gyermek	+0,06	Háromnál több gyermek	-0,16
Két gyermek	+0,06	301-500 darab könyv	-0,06

A tematikus magazinműsorok esetében, ahogyan az a táblázat adataiból látszik, egyértelműen a legkisebb házi könyvtárral rendelkezők bizonyultak szignifikánsan felülreprezentáltnak (+0,20-as diszkrepancia). A csak érettségivel rendelkezők ugyancsak az átlagosnál gyakrabban néznek ilyen műsorokat (+0,15-ös anomália), ahogyan a nyelvvizsgát nem birtoklók is (+0,09-es eltérés). A kistelepüléseken élők, illetve az egy- és kétgyermekes szülők szintén felülreprezentáltak a tematikus magazinműsorokat nézők körében. Ezzel szemben a felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők (-0,26-os diszkrepancia), illetve a legnagyobb házi könyvtárat birtoklók szignifikáns mértékben alulreprezentáltnak bizonyultak (-0,22-es eltérés), ahogyan a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők is (-0,20-as diszkrepancia), illetve a nagyobb települések lakói (-0,17-es differencia). A legalább háromgyermekes szülők ugyancsak az átlagosnál kevésbé néznek ilyen műsorokat (11. táblázat).

A bulvár magazinműsorok megtekintését is elsősorban a házi könyvtár nagysága, az iskolai végzettség, a nyelvvizsga szintje, a gyermekek száma, a vallásosság és a település típusa befolyásolta. Az átlagosnál gyakrabban néztek tematikus magazinműsorokat a kis házi könyvtárat birtoklók, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, a

kistelepüléseken lakók, a kétgyermekes szülők, valamint az individuálisan vallásosak. Ugyanakkor az átlagoshoz képest alulreprezentáltak bizonyultak a bulvár magazinműsorokat nézők között a felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők, a nagy házi könyvtárat birtoklók, a magas iskolai végzettségűek, a nagyvárosokban élők, a nem vallásosak, valamint a nagycsaládosok (háromnál több gyermek). A többi háttérváltozó esetében nem tudtunk kimutatni egyértelmű (mindkét irányban megjelenő) korrelanciát.

12. táblázat: a bulvár magazinműsorok nézői között leginkább felül- és alulreprezentált háttérváltozó csoportok (N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest	Háttérváltozók	Diszkrepancia a csoportátlaghoz képest
0-50 darab könyv	+0,39	Felsőfokú nyelvvizsga	-0,37
Érettségi	+0,20	500 darabnál több könyv	-0,34
51-100 darab könyv	+0,18	Egyetem, főiskola	-0,29
Nincs nyelvvizsga	+0,13	Középfokú nyelvvizsga	-0,26
Két gyermek	+0,09	Férfi	-0,25
50-59 éves	+0,08	Egyedül él	-0,19
Individuális vallásosságú	+0,08	Főváros/megyeszékhely	-0,18
Négyen laknak	+0,08	Háromnál több gyermek	-0,18
Község	+0,07	Nem vallásos	-0,15

Amint a táblázatból kiderül, a bulvár magazinműsorok esetében is a legkisebb házi könyvtárral rendelkezők bizonyultak szignifikánsan felülreprezentáltak (+0,39-es diszkrepancia). A csak érettségivel rendelkezők szintén az átlagosnál gyakrabban néznek ilyen műsorokat (+0,20-as anomália), ahogyan a nyelvvizsgát nem birtoklók is (+0,13-as eltérés). A kétgyermekes szülők, az

individuálisan vallásosak és a kistelepüléseken élők, ugyancsak felülreprezentáltak a bulvár magazinműsorokat nézők körében. Ezzel szemben a felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők (-0,37-es diszkrepancia), illetve a legnagyobb házi könyvtárat birtoklók szignifikáns mértékben alulreprezentáltak bizonyultak (-0,34-es eltérés), ahogyan a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők is (-0,29-es diszkrepancia), illetve a nagyobb települések lakói (-0,18-as differencia). A legalább háromgyermekes szülők és a nem vallásosak ugyancsak az átlagosnál kevésbé néznek ilyen műsorokat (12. táblázat).

Az alábbiakban összegezzük, mely háttérváltozói típusok voltak azok, amelyek leginkább befolyásolták az egyes műsortípusok nézettségét. Az eredmények alapján leginkább az egyén kulturális tőkéje (nyelvvizsga szintje, iskolázottság és a házi könyvtár nagysága), majd a gyermekek száma, az életkor és a vallásosság bizonyultak döntőnek. A település típusa és a párkapcsolati státusz már kevésbé, az egy háztartásban élők száma, illetve a háztartás havi jövedelme pedig elhanyagolható mértékben bizonyult magyarázó tényezőnek.

13. táblázat: a különböző műsortípusok nézettségét leginkább befolyásoló háttérváltozók (N=3932)
(Forrás: saját készítés)

Befolyásoló háttérváltozók	Filmek	Hírműsorok, politikai elemzések	Dokumentum-filmek	Sorozatok	Műveltségi vetélkedők	Zenei műsorok	Tematikus magazinműsorok	Bulvármagazinok
Nyelvvizsga								
Házi könyvtár								
Iskolai végzettség								
Gyermekek száma								
Életkor								
Vallásosság								
Településtípus								
Parkkapcsolati státusz								
Háztartásban élők száma								
Háztartás havi jövedelme								

Ahogyan a táblázat adataiból kiolvasható, a nyelvvizsga szintje minden műsortípus esetén szignifikánsan magyarázó tényezőnek bizonyult, meghaladva az iskolai végzettség fontosságát,

amely egyedül a hírműsorok és politikai elemzések esetében nem volt befolyással a nézettségre. A házi könyvtár nagysága ugyancsak szignifikáns magyarázó tényező volt, azonban a dokumentumfilmekből való tanulást ez nem magyarázta. Érdekesség, hogy a gyermekek száma is erőteljes hatással volt az egyes műsorfajták nézettségére, egyedül a filmek esetében nem bizonyult magyarázó tényezőnek. Az életkor szerepe is jelentős volt, azonban a tematikus magazinműsorok és a bulvárműsorok relációjában már nem bizonyult magyarázó tényezőnek.

A vallásosság már kevésbé, de még mindig jelentősebb hatást gyakorolt a műsorfajták nézettségére, kivéve a sorozatok, a zenei műsorok és a tematikus magazinok esetén. A településtípus csak a filmek, a zenei műsorok, a tematikus- és a bulvármagazinok tekintetében játszott szerepet, míg a párkapcsolati státusz a hírműsorok és politikai elemzések, a sorozatok, valamint a zenei műsorok relációjában gyakorolt befolyást. Az egy háztartásban élők száma és a jövedelem minimális mértékben bizonyult befolyásoló tényezőnek, mindkét háttérváltozó a dokumentumfilmek nézettségére volt hatással. Az általunk vizsgált háttérváltozók összességében legnagyobb arányban a dokumentumfilmek és a zenei műsorok, legkevésbé pedig a tematikus magazinműsorok megtekintését befolyásolták (13. táblázat).

Az alábbiakban háttérváltozók mentén összesítettük mindegyik műsортípus esetében azt, mely csoportok bizonyultak leginkább felülreprezentáltnak. Minden műsортípus esetén leginkább az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező, nyelvvizsgát le nem tett, és kisebb házi könyvtárt birtokló csoportok bizonyultak felülreprezentáltnak.

14. táblázat: a különböző műsортípusok esetében leginkább felülreprezentált háttérváltozói csoportok (N=3932)
(Forrás: saját készítés)

	Filmek	Hírműsorok, politikai elemzések	Dokumentum- filmek	Sorozatok	Műveltségi vetélkedők	Zenei műsorok	Tematikus magazinműsorok	Bu
	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs	Ni
	Kisebb	Kisebb	-	Kisebb	Kisebb	Kisebb	Kisebb	Ki
ség	Alacsonyabb	Alacsonyabb	Alacsonyabb	Alacsonyabb	Alacsonyabb	Alacsonyabb	Alacsonyabb	Ala
a	Kevesebb	Kevesebb	Kevesebb	Kevesebb	Legfeljebb három	Nincs	Kevesebb	Ke
	Idősebb	Idősebb	Idősebb	Fiatalabb	Idősebb	Fiatalabb	-	-
	Individuális	Individuális	Individuális	Individuális	Aktív	Individuális	Vallásos	Ind
	Kisebb	Kisebb	Kisebb	Kisebb	Kisebb	Kisebb	Kisebb	Ki
tátusz	Együtt élő pár	Házas	Együtt élő pár	Nem házas	Házas	Nem házas	Nem egyedülálló	Ne
sban élők	Inkább több	-	-	-	Inkább több	Inkább több	-	Ink
	Alacsonyabb	Alacsonyabb	Alacsonyabb	-	Alacsonyabb	Alacsonyabb	-	Ala

A nyelvvizsga szintjét tekintve egyértelműen minden műsortípus esetében a nyelvvizsgálóval nem rendelkezők bizonyultak felülreprezentáltnak, ahogyan az a táblázatból kiolvasható. Ugyanez a helyzet az iskolai végzettség relációjában, ahol ugyancsak az alacsonyabb végzettségűek domináltak minden műsortípus tekintetében. Szinte teljesen hasonló a helyzet a házi könyvtár esetében is. Itt – a dokumentumfilmeket kivéve, ahol ez a háttérváltozó egyáltalán nem bizonyult magyarázó tényezőnek – szintén a kisebb házi könyvtárat birtoklók bizonyultak felülreprezentáltnak. Ugyanez a helyzet a településtípust tekintve, amely relációjában minden műsortípust tekintve a kistelepülések lakói körében mutattunk ki felülreprezentáltságot. Mindez vélhetően azzal magyarázható, hogy általában is a nyelvvizsgálóval nem rendelkezők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a kisebb házi könyvtárat birtoklók és a kistelepüléseken élők néznek gyakrabban televíziót. A gyermekek száma tekintetében általában az 1-2 gyermekes szülők bizonyultak felülreprezentáltnak, kivéve a műveltségi vetélkedőket, ahol a legfeljebb három gyermekesek, illetve a zenei műsorokat, amely esetében pedig a gyermekkel nem rendelkezők körében mértünk felülreprezentáltságot. Az életkor esetében ugyancsak változatosabb volt a kép, a filmek, hírműsorok, dokumentumfilmek és a műveltségi vetélkedők esetében inkább az idősebb, míg a sorozatok és zenei műsorok relációjában inkább a fiatalabb korosztályok bizonyultak felülreprezentáltnak. A többi műsorfajta esetében nem lehetett egyértelmű megállapítást tenni az életkor relációjában. A párkapcsolati státuszt tekintve minden műsortípusnál a párok, vagy házaspárok esetén mutatunk ki felülreprezentáltságot. Az együtt élő párok tagjai a filmek és a dokumentumfilmek relációjában, a házaspárok a hírműsorok, politikai elemzések és a műveltségi vetélkedők nézettségében bizonyultak felülreprezentáltnak. Azon párok, akik nem házaspárok, leginkább a zenei műsorokat, a párok pedig általában (függetlenül attól, hogy együtt élnek-e, vagy házaspárok-e) tematikus- és bulvármagazinokat néznek. Az egyedülállók egyik műsortípus esetén sem jelentek meg felülreprezentáltnak, így ők vélhetően eleve kevesebbet tévéznek. Az egy háztartásban élők száma, mint háttérváltozó a filmek, a műveltségi vetélkedők, a zenei műsorok, valamint a bulvármagazinok esetében bizonyult magyarázó tényezőnek, és minden érintett műsortípust inkább a népesebb háztartásokban élők követték. A háztartások jövedelmi viszonyait elemezve azt állapíthatjuk meg a táblázatból, hogy elsősorban az alacsonyabb bevétellel rendelkezők tévéznek, így a sorozatokat és a tematikus magazinokat kivéve – ahol nem volt egyértelmű korreláció kimutatható – mindenütt az alacsonyabb jövedelműek bizonyultak felülreprezentáltnak (14. táblázat).

Összefoglalás

A kutatásunk során megállapítottuk, hogy a kulturális közfoglalkoztatottak túlnyomó többsége, 76,7 százaléka néz ismeretterjesztő csatornákon bemutatott dokumentumfilmeket, így elmondható, hogy ezen filmek szignifikáns tanulási/ismeretszerzési tényezőnek számítanak körükben. A 76,7 százalékos nézettségi arány jóval meghaladja az összes, általunk feltárt hazai és nemzetközi hasonló kutatásban mért eredményt. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy az első hipotézisünk, amely szerint a kulturális közfoglalkoztatottak az országos átlagnál nagyobb arányban néznek dokumentumfilmeket, beigazolódott.

Az elemzésünk eredményei azt is kimutatták, hogy a kulturális közfoglalkoztatottak televíziózási aktivitásaiban harmadik helyen szerepel a dokumentumfilmek megtekintése, összehasonlítva azt más műsortípusokkal. Csak a filmek, illetve a hírműsorok és politikai elemzések figyelemmel követése bizonyult gyakoribbnak körükben. Ebből az is következik, hogy a dokumentumfilmekből történő ismeretszerzés és tanulás előkelő szerepet tölt be a képernyő előtt töltött időn belül a

kulturális közfoglalkoztatottak között. Ennek aktivitási szintje jóval gyakoribb volt körükben, mint a teljes hazai lakosság relációjában, ahol az ismeretterjesztő tartalmak figyelemmel kísérése kevésbé jellemző. Ezzel a második hipotézisünk is beigazolódt, amely alapján a kulturális közfoglalkoztatottak televíziós aktivitásaiban a többi műsortípushoz viszonyítva előkelőbb helyen szerepel a dokumentumfilmek megtekintése, mint a teljes lakosság körében.

Elemzésünk során az is megállapítást nyert, hogy dokumentumfilmeket az átlagosnál gyakrabban kísérték figyelemmel az 50 év felettek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyelvvizsgával nem rendelkezők, az alacsonyabb jövedelműek, a kétgyermekes szülők, a kisebb háztartásokban élők, valamint az individuális módon vallásosak. Ez azt jelenti, hogy a harmadik hipotézisünk, amelyben azt feltételeztük, hogy a televíziós dokumentumfilmeket inkább a kevésbé iskolázottak nézik, részben beigazolódt. Azért csak részben, mert az összes műsortípus esetében felülreprezentáltak bizonyultak az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, így az eredményeket nem vonatkoztathatjuk csak a dokumentumfilmekre, hanem azt mondhatjuk, hogy rájuk általában is jellemzőbb tevékenység a televíziózás.

Kutatásunkban háttérváltozók mentén is felvázoltuk az egyes műsortípusok nézőinek karakterisztikáját. Ezzel kapcsolatban megállapítottuk, hogy elsősorban a nyelvvizsga szintje, az iskolai végzettség, a házi könyvtár nagysága, a település típusa, a gyermekek száma, a vallásosság mértéke és az életkor befolyásolták a különböző műsortípusok nézettségét a kulturális közfoglalkoztatottak körében. Azonban az egyes háttérváltozói csoportok meglehetősen homogén képet mutattak a legtöbb műsorrélatiójában, tehát szinte minden műsortípus közönsége hasonló háttérváltozók mentén volt leírható, minimális differenciákkal. Szinte minden műsortípus esetén az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, a nyelvvizsgát nem letettek, a kis házi könyvtárat birtoklók, a kistelepüléseken élők, a vallásosak, a kevesebb gyermekkel rendelkezők, az idősebb korosztály tagjai és az alacsonyabb jövedelműek bizonyultak felülreprezentáltnak. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy általában is ezen háttérváltozói csoportokra jellemző a televíziózás, hiszen – bár eltérő mértékben, de – a legtöbb műsortípus esetén ők bizonyultak felülreprezentáltnak a teljes csoport átlagához képest.

Felhasznált irodalom:

- Agrawal, Binod C. (2000): Higher Education Through Television – The Indian experience. New Delhi, Concept Publishing Company.
- Aldridge, Meryl – Dingwall, Robert (2003): Teleology on Television? Implicit Models of Evolution in Broadcast Wildlife and Nature Programmes. In: European Journal Of Communication. Vol. 18.4. 435-453. p.
- Barbier, Frédéric – Lavenir, Catherine Berto (2004): A média története – Diderot-tól az Internetig. Budapest, Osiris Kiadó.
- Bates, Benjamin R. (2005): Public culture and public understanding of genetics: a focus group study. In: Public Understanding Of Science 14. p. 47-65.
- Bendle, Mervyn F. (2002): Teleportation, Cyborgs, and the Posthuman Ideology. In: Social Semiotics 12: 45-62.

- Bodag, Joachim. – Hamisch, Siegfried (1987): Spielfilm im Blickfeld der Padagogen. Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag.
- Buckingham, David (2005): Médiaoktatás. (ford.: Károlyi Júlia) Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Campeanu, Pavel (1974): Rádió, televízió, közönség Budapest, MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Cazeneuve, Jean – Oulif, Jean (1969): A televízió nagy lehetősége (ford.: Békés Ferenc). Budapest, MRT Tömegkommunikációs Központ.
- Dewey, John (1966): Democracy and education. In Introduction to the Philosophy of education. New York, Free Press.
- Dhingra, Koshi (2003): Thinking about television science: How students understand the nature of science from different program genres. In: Journal of Research in Science Teaching, Volume 40, Number 2 234-256.p.
- Donohue, Paul (2014): The Tomb Of Jesus And His Family? In: The Humanist; Mar/Apr. 43-44.p.
- Elam, Mark (2005): When Scientists Meet Film-Makers Inventing a Swedish Approach to Public Engagement with Biotechnology. In: Acta Sociologica. vol. 48. No. 3. p. 237-251
- Forray R. Katalin – Juhász Erika (2009): A felnőttkori autonóm tanulás és tudáskorrekció elköteleződés. In: FORRAY R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): Nonformális – informális – autonóm tanulás. Debrecen, Debreceni Egyetem. 12-37.p.
- Gálik Mihály (2003): Média gazdaságtan. Budapest, Aula Kiadó.
- Garrett, Bradley L. (2010): Videographic geographies: Using digital video for geographic research. In: Progress in Human Geography 35(4) 521–541 p.
- Geller, Gail – Bernhardt, Barbara A. – Holtzman, Neil A. (2002): The Media and Public Reaction to Genetic Research. In: MSJAMA 287: 773.p.
- Giroux, Henry A. (1999): The mouse that roared: Disney and the end of innocence. Boulder, CO. Rowman & Littlefield.
- Hanák Katalin (1975): Múlt és jelen a képernyőn. A televízió történelmi és szociográfiai ismeretterjesztő sorozatainak közönségfogadtatása. In: Tömegkommunikációs Kutatóközpont Tanulmányok, 10. 14-45.p.
- Hanák Katalin (1980): A tömegkommunikáció közművelődési szerepének néhány vonása. In: Szecskő Tamás - Tamás Pál – Dimitrijevič, A.V – Firszo, B.M: - Manszurov, N.Sz.: A tömegkommunikáció a szocialista társadalom életében. Budapest, Akadémiai Kiadó, Tömegkommunikációs Kutatóközpont MTA Szociológiai Kutató Intézet. 69-80.p.
- Harangi László – Vitár Zoltán (1967): Televízió falun (Egy kutatás tapasztalatai). Budapest, Népművelési és propaganda iroda.
- Hunyady György – Pörzse Katalin (1980): Nézetek a televízió személyes és társadalmi jelentőségéről. In: Szecskő Tamás - TAMÁS Pál – Dimitrijevič, A.V – Firszo, B.M: - Manszurov, N.Sz.: A tömegkommunikáció a szocialista társadalom életében. Budapest, Akadémiai Kiadó, Tömegkommunikációs Kutatóközpont MTA Szociológiai Kutató Intézet. 191-202.p.
- JACKE, Charlotte – WINKEL, Raine (eds.) (2008): Die gefilmte Schule. Baltmannsweiler, Schneider Verlag Hohengehren.
- KAISER FAMILY FOUNDATION (1997): Documenting the power of entertainment television. Washington, DC: Author.
- Kellner, Douglas. (1995): Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern. New York, Routledge.

- Kenyeres Attila Zoltán (2009): A tudományos ismeretterjesztő televízió műsorok szerepe a felnőttek informális tanulásában. In: Forray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): Nonformális – informális – autonóm tanulás. Debrecen, Debreceni Egyetem. 285-290.p.
- Kenyeres Attila Zoltán (2016): A televíziós ismeretterjesztő csatornák szerepe a tanulásban – a Debreceni Egyetem hallgatóinak körében elvégzett kutatás tükrében. In: Fehérvári Anikó – Juhász Erika – Kiss Virág Ágnes – Kozma Tamás (szerk.): Oktatás és fenntarthatóság. [HERA Évkönyvek III.]. Budapest, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete. 415-425. p. In: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2016/05/HERA_Evkonyvek_III.08.05..pdf
- Kirby, David A. (2003): Science consultants, fictional films, and scientific practice. Social Studies of Science 33(2): 231-268.
- Lafollette, Marcel Chotkowski (2012): Science on American Television: A History. University of Chicago Press
- Lewenstein, Bruce V. (2001): Who produces science information for the public? In: Falk J.H. (Ed.), Free-choice science education: How we learn science outside of school New York: Teachers College Press. 21-43. p.
- Long, Marilee - Steinke, Jocelyn (1996): The thrill of everyday science: Images of science and scientists on children's educational science programmes in the united states. Public Understanding of Science 5(2): 101-119. p.
- Macbride, Sean (1980): Many Voices, One World. Kogan Page, London/Unipub, New York/UNESCO, Paris. In: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf> Letöltési idő: 2018.04.15.
- Mcquail, Denis (2003): A tömegkommunikáció elmélete. (ford.: Szalai Éva) Budapest: Osiris Kiadó.
- Murcia, Karen (2009): Science in the news: An evaluation of students' scientific literacy. In: Teaching Science vol. 55. No.3. 40-45. p.
- Nagy Andor József (2005): Médiaandragógia. Budapest, Urbis Kiadó.
- Nagy Lajos Géza – Angelusz Róbert – Tardos Róbert (1976): A téves és a „nem tudom” válaszok alakulása ismeretkérdéseknél. MRT TK Módszertan, 16,10.
- National Science Board (2008): Science and engineering indicators 2008. National Science Foundation, Washington, D.C., USA. In: <https://www.aip.org/fyi/2008/national-science-board-releases-science-and-engineering-indicators-2008> Letöltési idő: 2017. április 2.
- Nielsen Közönségmérés (2015): Adatok az ismeretterjesztő televíziós csatornák 2014. évi nézettségéről. (E-mailen bekért adatbázis)
- Nielsen Közönségmérés (2016): TV piaci körkép – 2016.II. negyedév. In: http://www.nielsentam.tv/Uploads/Hungary/res_Snapshot_2016Q2_hun.pdf Letöltési idő: 2017.12.28.
- Postman, Neil (1985): Amusing ourselves to death: Public discourse in the age of show business, New York, Penguin Books.
- Rose, Christopher (2003): How to teach biology using the movie science of cloning people, resurrecting the dead, and combining flies and humans. Public Understanding of Science 12: 289-296.
- Rosner, Mary – Johnson, T.R. (1995): Telling Stories: Metaphors of the Human Genome Project. In: Hypatia 10:104-29.
- Sándor György (1973): A televízió és a közönség. Budapest, Gondolat Kiadó
- Szecskő Tamás (1980): Megjegyzések a tömegkommunikációs hatékonyság fogalmához. In: Szecskő Tamás - TAMÁS Pál – Dimitrijević, A.V – Firszo, B.M: - Manszurov, N.Sz.: A tömegkommunikáció a szocialista társadalom életében. Budapest, Akadémiai Kiadó,

Tömegkommunikációs Kutatóközpont MTA Szociológiai Kutató Intézet. 30-36.p.

- Thumim, Janet (2006): *Inventing television culture: Men, women and the box*. New York. Oxford University Press.
- Turner, Leigh (2004): *Is repugnance wise? Visceral responses to biotechnology*. In: *Nature Biotechnology*, 22, 269-270
- Young, Julie Suzumi (2002): *Mass Media and Medicine: Challenges and Opportunities*. In: *MSJAMA* 287: 772. p.
- Van Dyke, Ruth M. (2006): *Seeing the past: Visual media in archeology*. In: *American Anthropologist*. Vol. 108. No.2. 370-375. p.
- Zsolt Péter (2002): *Tömegkommunikációs elméletek – Politikai pszichológia gyakorlatok*. Vác, EU-SYNERGON Kft.